

POLOŽAJ STRUČNOG LICA U KRIVIČNOM POSTUPKU

Uvod

Predmet krivičnog procesnog prava kao grane zakonodavstva je krivična stvar — *causa criminalis*, a njegov zadatak je rasvetljenje i rešenje krivične stvari. Krivična stvar predstavlja realan događaj koji se odigrao u prošlosti i u društvu i koji u sebi sadrži krivično delo i učinio-ca. Po svojoj sadržini krivična stvar može biti veoma raznovrsna i složena. Na složenost krivične stvari, pored ostalog, utiče i razvoj nauke i tehnike, tako da se može reći da postoji određena korelacija između razvoja nauke i tehnike i osložavanja krivične stvari. Naime, razvoj nauke i tehnike ima neposredan uticaj na osložavanje krivične stvari. Do ovoga dolazi zbog toga što se naučna i tehnička dostignuća obilato koriste od strane učinilaca krivičnih dela. Prema tome, istorijski posmatrano, krivična stvar je sve složenija, jer se sa razvojem nauke i tehnike uporedo razvija ljudsko društvo u kome se odigrava krivični događaj. U ovom smislu prihvatljiva je postavka teoretičara iz oblasti kriminologije, prema kojoj svako društvo ima svoj kriminalitet kao društveno negativnu pojavu.

Kao što smo videli, zadatak krivičnog procesnog prava je rasvetljen i rešenje krivične stvari, tj. njeno činjenično i pravno oformljenje. Samo rasvetljenje i rešenje krivične stvari odvija se u zakonom pokrenutom i sprovedenom krivičnom postupku. Za uspešno rasvetljenje i rešenje krivične stvari potrebna je, u prvom redu, aktivnost krivičnog suda, s tim što ostvarenju ovog zadatka doprinose i drugi, kako glavni, tako i sporedni krivičnoprocesni subjekti. Aktivnost krivičnog suda i drugih krivičnoprocesnih subjekata naročito se manifestuje na planu dokazivanja, tj. otkrivanja i izvođenja dokaza, radi utvrđivanja pravno — relevantnih i drugih činjenica koje čine sadržinu krivice stvari.

Da bi organ krivičnog postupka, u prvom redu krivični sud, mogao što uspešnije da rasvetli i reši krivičnu stvar, potrebna mu je sve više pomoć drugih krivičnoprocesnih subjekata, odnosno krivičnoprocesnih stranaka i drugih učesnika u krivičnom postupku. Među ovim učesnicima, posebno mesto sve više ima stručno lice — stručnjak, specijalista, koje pruža pomoć krivičnom sudu na planu utvrđivanja onih pravno-relevantnih i drugih činjenica za čije je utvrđivanje potrebna primena posebnog stručnog znanja ili umenja. Naime, kako razvoj nauke i tehnike neposredno utiče na osložavanje krivične stvari, jer se naučna i tehnička dostignuća obilato koriste u vršenju krivičnih

delu od strane učinilaca, to je organu krivičnog postupka, tj. krivičnom sudu sve više potrebna stručna pomoć od strane posebnih stručnih lica za uspešno rasvetljenje i rešenje krivične stvari. Smatramo da se na ovom planu može prihvatiti postavka u kriminalistici, prema kojoj visokoj tehnici kriminalaca mora da se suprotstavi još viša tehnika kriminalista, ako se želi uspešna borba protiv kriminaliteta, kako na preventivnom tako i na represivnom planu.

Naš zakonodavac ja pažljivo pratio razvoj nauke i tehnike i njen uticaj na oslozavanje krivične stvari i omogućavao adekvatnu primenu stručnog znanja i umenja radi uspešnog rasvetljenja i rešenja krivične stvari. Tako je u našem krivičnoprocesnom zakonodavstvu do donošenja novog Zakona o krivičnom postupku 1976 godine, bilo predviđeno da se stručno znanje i umenje radi utvrđivanja činjenica moglo primenjivati samo putem veštačenja od strane veštaka. Međutim, u praktičnoj primeni odredaba ZKP kojima je regulisana primena posebnog stručnog znanja ili umenja od strane veštaka, uvidelo se da se krivičnom sudu može i mora pružiti stručna pomoć i od strane drugih stručnih lica. Zbog toga je u novom Zakonu o krivičnom postupku, pored poboljšanja procesnog položaja veštaka u krivičnom postupku, predviđeno i učešće posebnog stručnog lica — stručnjaka, specijaliste, čiji je osnovni zadatak da pruža stručnu pomoć organu krivičnog postupka radi razjašnjenja nekih tehničkih i drugih stručnih pitanja, kao i radi uspešnog izvođenja pojedinih krivičnoprocesnih radnji.

Prema tome, predmet našeg daljeg svestranijeg izlaganja biće problematika koja se odnosi na stručno lice, koje se sada pojavljuje u krivičnom postupku i koje zajedno sa veštakom pruža stručnu pomoć organu krivičnog postupka, naročito na planu dokazivanja.

1. Pojam i vrste stručnih lica

a) POJAM STRUČNOG LICA

Naš zakonodavac nije odredio pojam stručnog lica, već je u nekoliko odredaba ZKP predvideo mogućnost da se u krivičnom postupku pojavi stručno lice i da pruži stručnu pomoć krivičnom sudu, kad je ona potrebna odnosno nužna. Pojam stručnog lica nije precizno određen ni u krivičnoprocesnoj teoriji. Naime, u našoj krivičnoprocesnoj teoriji bilo je mišljenja pojedinih teoretičara da se u krivičnom postupku, pored veštaka kao stručnog lica koji pruža pomoć organu krivičnog postupka na planu utvrđivanja pravno-relevantnih i drugih činjenica, može i mora predvideti i učešće posebnog stručnog lica-stručnjaka, specijaliste, koje će pružati stručnu pomoć organu krivičnog postupka na planu rešavanja pojedinih tehničkih i drugih stručnih pitanja, kao i u izvođenju nekih krivičnoprocesnih radnji, naročito radnji dokazivanja.¹⁾

¹⁾ U našoj krivičnoprocesnoj teoriji ovo shvatanje je zastupao dr Vlado Vodinec u člancima: »Priroda kriminalističke identifikacije ekspertize i njezino određivanje«, *Pravni život* br. 3/1970 god., i »Neki osnovni praktični i teoretski problemi kriminalističkih ekspertiza«, *Pravni život*, br. 11/1972. god.

U stručnoj krivičnoprocesnoj literaturi, pitanje postojanja posebnog stručnog lica u krivičnom postupku, bilo je u neposrednoj vezi sa stavom zakonodavaca. Naime, ako je zakonodavac predvideo učešće posebnog stručnog lica u krivičnom postupku, u tom slučaju opširno je i svestrano obrađivana problematika o stručnom licu na teoretskom planu. Tako na primer u sovjetskoj krivičnoprocesnoj literaturi, mnogo je prostora posvećeno posebnom stručnom licu, kako u sistematskim delima, tako i u monografijama i člancima, naročito od momenta kada je sovjetsko krivičnoprocesno zakonodavstvo normiralo postojanje posebnog stručnog lica-stručnjaka, specijaliste u krivičnom postupku.²⁾ No, i među ovim teoretičarima postoje neslaganja u pogledu određivanja pojma stručnog lica, a naročito u pogledu njegovog procesnog položaja u krivičnom postupku.

Da bi mogao uspešno i precizno da se odredi pojam stručnog lica, mora da se svestrano sagledaju odredbe Zakona o krivičnom postupku kojima je normirano učešće stručnog lica u krivičnom postupku, kao i svrha njegovih učešća, delokrug delatnosti i slično. Isto tako, mora da se imaju u vidu i mišljenja koja su dosada izneta u krivičnoprocesnoj teoriji u pogledu određivanja pojma stručnog lica.

Polazeći od ovih postavki, pojam stručnog lica može se odrediti na sledeći način: Stručno lice-stručnjak, specijalista je procesno sposobno i moralno podobno fizičko lice koje poseduje posebno stručno znanje ili umenje i koje pruža pomoć organu krivičnog postupka u rešavanju tehničkih i drugih stručnih pitanja, kao i u izvođenju pojedinih krivičnoprocesnih radnji.

Iz ovako određenog pojma stručnog lica vidi se da su osnovni uslovi koje treba da ispunjava jedno lice da bi moglo da se pojavi kao stručno lice u krivičnom postupku, njegova stručnost, procesna sposobnost i moralna podobnost. Isto tako, kao stručno lice u krivičnom postupku može da se pojavi samo fizičko lice, bez obzira što organ krivičnog postupka može zatražiti stručnu pomoć i od pravnog lica, tj. od državnog organa, stručne ustanove i slično.

Osnovni uslov za sticanje svojstva stručnog lica u krivičnom postupku jeste stručnost, koja može biti veoma raznovrsna. Zbog toga je nemoguće unapred tačno predvideti koje sve vrste stručnosti mogu biti potrebne za pružanje pomoći organu krivičnog postupka. Može se samo načelno predvideti da ova stručnost treba po pravilu da bude iz vanpravne oblasti, zbog toga što krivični sud, tj. pozivne sudije toga suda su stručne za rešavanje pravnih pitanja. Međutim, od ovoga pravila postoje izuzeci. Naime, s pravom se smatra da krivični sud može zatražiti pomoć od strane posebnog stručnog lica i za rešavanja pojedinih pravnih pitanja. Ovo je naročito slučaj sa normama inostranog prava, s tim što se može pojaviti i neko pravno pitanje iz oblasti domaćeg prava za čije je rešavanje potrebna pomoć stručnog lica. Do ovoga može doći u slučaju ako se radi o normama domaćeg prava u kojima su sadržana od-

²⁾ Među sovjetskim teoretičarima posebno se ističu: Petruhin, I. L. »Eksper-tiza kao sredstvo dokazivanja v sovjetskom ugovornom processe«, Moskva, 1964 god.; Paliašvili, A.: »Procesualnoe položenie specialistorov v ugovornom processe«, Sovetskaja justicija, br. 5/1964. g. i drugi.

ređena tehnička pravila, normativi ili tehnički standardi.³⁾ U pogledu vrste stručnog znanja, naš zakonodavac izričito predviđa da se prilikom izvođenja uviđaja ili rekonstrukcije događaja može zatražiti pomoć stručnog lica kriminalističko tehničke saobraćajne ili druge struke (čl. 240 ZKP). Smatramo da je zakonodavac izričito predvideo ovu vrstu stručnog znanja kod izvođenja navedenih krivičnoprocesnih radnji, zbog toga što se u praksi ovo stručno znanje najčešće primenjuje, zbog prirode ovih radnji. Za razliku od ove situacije, zakonodavac u članu 168 ZKP ne predviđa vrstu stručnog znanja. Naime, u ovom članu s pravom se predviđa da istražni sudija može zatražiti stručnu pomoć od stručnih lica radi razjašnjenja pojedinih tehničkih ili drugih stručnih pitanja, koja se postavljaju u vezi sa pribavljenim dokazima, odnosno prilikom ispitivanja okrivljenog ili preduzimanja drugih istražnih radnji. Prema tome, može se zaključiti da naš zakonodavac omogućava krivičnom sudu da zatraži onu vrstu stručne pomoći koja je u konkretnom slučaju potrebna, zavisno od vrste tehničkih ili drugih stručnih pitanja, odnosno od vrste krivičnoprocesnih radnji, koje se izvode u krivičnom postupku.

Pored posedovanja stručnog znanja, stručno lice mora da poseduje i procesnu sposobnost i moralnu podobnost. Procesna sposobnost stručnog lica u krivičnom postupku izjednačava se sa procesnom sposobnošću koju poseduju drugi krivičnoprocesni subjekti u krivičnom postupku, a naročito sa procesnom sposobnošću koju poseduje veštak. Naime, od stručnog lica traži se da poseduje pravnu i poslovnu sposobnost. Pored procesne sposobnosti, stručno lice mora da poseduje i moralnu podobnost koja se izjednačava sa moralnom podobnošću veštaka. Ovo je potrebno zbog toga što stručno lice ima sličan procesni položaj sa veštakom. Naime, stručno lice pružajući pomoć organu krivičnog postupka, podjednako je odgovorno za svoj rad, kao i veštak koji pruža pomoć organu krivičnog postupka na planu utvrđivanja pravno-relevantnih i drugih činjenica.

b) VRSTE STRUČNIH LICA U KRIVIČNOM POSTUPKU

Na pitanje o vrstama stručnih lica, koja se mogu pojaviti u krivičnom postupku, može se odgovoriti na više načina, zavisno od toga se kog aspekta se posmatra stručno lice. Naime, posmatrano sa aspekta stručnog znanja koje treba da poseduje jedno lice, može se reći da se u krivičnom postupku mogu pojaviti onoliko vrsta stručnih lica, koliko vrsta stručnog znanja postoji. To znači da se sa ovog aspekta ne može unapred predvideti vrsta stručnog lica, već se može reći da se u svakom konkretnom slučaju rešava vrsta stručnog lica, zavisno od vrste stručnog znanja koje je potrebno za uspešno pružanje pomoći organu krivičnog postupka.

Mnogo određenije i tačnije može se odgovoriti na ovo pitanje ako se ima u vidu procesni položaj stručnog lica u krivičnom postupku, kao i vrsta stručne pomoći koju pruža stručno lice organu krivičnog pos-

³⁾ Dr. Čedomir Stevanović: Veštačenje u krivičnom postupku, Beograd, 1976, str. 14, 15.

tupka. Polazeći od ovog kriterijuma, može se reći da se u krivičnom postupku pojavljuju dve vrste stručnih lica i to: veštak i posebno stručno lice-stručnjak, specijalista. Veštak je takva vrsta stručnog lica koje pruža pomoć organu krivičnog postupka u utvrđivanju onih pravnorelevantnih i drugih činjenica za čije je utvrđivanje potrebna odnosno nužna primena posebnog stručnog znanja ili umenja. Veštak pruža pomoć putem veštačenja, čiji se rezultat manifestuje u nalazu i mišljenju veštaka. Stručno lice-stručnjak, specijalista pruža pomoć organu krivičnog postupka u razjašnjenju pojedinih tehničkih ili drugih stručnih pitanja, odnosno u izvođenju određenih krivičnoprocesnih radnji, za čije je razjašnjenje, odnosno izvođenje potrebno posebno stručno znanje ili umenje. Rezultat delatnosti stručnog lica manifestuje se u jedinstvu sa rezultatom delatnosti organa krivičnog postupka, tj. ovaj rezultat se fiksira u istom procesnom spisu u kome se fiksira i rezultat izvedene krivičnoprocesne radnje, napr. u zapisniku o uviđaju ili u posebnom procesnom spisu — skici, fotografiji i slično, koji predstavlja sastavni deo zapisnika o uviđaju, ili u zapisniku o ispitivanju okrivljenog itd.

U teoriji krivičnog procesnog prava postoji shvatanje prema kome se u krivičnom postupku pojavljuju tri vrste stručnih lica i to: veštak, stručni savetnik i stručni pomoćnik. Teoretičari koji zastupaju ovo shvatanje, prave razliku između stručnog lica-specijaliste koje pruža pomoć organu krivičnog postupka u formi davanja stručnih saveta o nekim tehničkim ili drugim stručnim pitanjima i stručnog lica koje pruža pomoć organu krivičnog postupka u samom procesu izvođenja pojedinih krivičnoprocesnih radnji.⁴⁾

Ovo shvatanje je prihvatljivo, ali se takođe može argumentovano kritikovati. Osnovni argument kojim se može napadati ovo shvatanje nalazi se u nemogućnosti da se decidirano razgraniče ove dve vrste pružanja stručne pomoći. Naime, procesni položaj ove dve vrste stručnih lica, tj. stručnih savetnika i stručnih pomoćnika je istovetan, a takođe se na isti način fiksiraju i rezultati delatnosti ovih lica, tj. u istom procesnom spisu u kome se fiksira i rezultat delatnosti organa krivičnog postupka. Činjenica je da postoji izvesna razlika u kvalitetu pružanja stručne pomoći, ali je ona skoro zanemarljiva. Isto tako, postoji izvesna razlika između ovih stručnih lica i u pogledu stručnog zaključivanja. Naime, smatra se da se delatnost stručnog savetnika sastoji pretežno u rasuđivanju, a delatnost stručnog pomoćnika više u tehničkom radu. Ova okolnost je, prema ovim teoretičarima, dovela do razlike u procesnom položaju, tj. stručni savetnik nije podređen organu krivičnog postupka, a stručni pomoćnik je podređen ovom organu. Međutim, ni ove minimalne razlike između stručnog savetnika i stručnog pomoćnika, nisu takve da bi se moglo govoriti o posebnim vrstama stručnih lica. Na ovoj liniji je i stav našeg zakonodavca, koji ne pravi razliku između ovih lica, već upotrebljava jedinstveni izraz — stručno lice.

⁴⁾ Dr Vladimir Bayer: Jugoslovensko krivično procesno pravo, knjiga II, Zagreb, 1978. god. str. 181—185.

2. Sposobnost stručnog lica

Da bi jedno lice moglo da stekne svojstvo stručnog lica u krivičnom postupku, potrebno je da poseduje apstraktnu sposobnost. Međutim, lice koje poseduje apstraktnu sposobnost za sticanje svojstva stručnog lica uopšte, mora da poseduje i konkretnu sposobnost za pružanje stručne pomoći organu krivičnog postupka u konkretnoj krivičnoj stvari. U uslovima za sticanje apstraktne sposobnosti jednog lica radi sticanja svojstva stručnog lica u krivičnom postupku, načelno je bilo reči u odeljku o pojmu stručnog lica, tj. u analizi osnovnih obeležja sadržanih u definiciji pojma stručnog lica. Naime, konkretnije posmatrano, da bi jedno lice moglo da stekne svojstvo stručnog lica i da bude apstraktno sposobno, ono mora da ispunjava sledeće uslove: 1. da je jugoslovenski državljanin; 2. da poseduje određeno stručno znanje ili umenje; 3. da je procesno sposobno; 4. da je moralno podobno. Jednom rečju, traži se da ovo lice, pored stručnog znanja, kao posebnog elementa, ispunjava sve uslove koji se traže za sve krivičnoprocesne subjekte u krivičnom postupku.

Apstraktno sposobno stručno lice ne može pružati stručnu pomoć organu krivičnog postupka u konkretnoj krivičnoj stvari, ako postoje okolnosti koje ukazuju na njegovu neobjektivnost odnosno pristrasnost Ustanova kojom se apstraktno sposoban krivičnoprocesni subjekat može isključiti iz učešća u rešavanju konkretne krivične stvari, naziva se izuzeće. Naime, zakonodavac je predvideo osnove koji dovode do isključenja odnosno do izuzeća u užem smislu krivičnoprocesnih subjekata iz rešavanja konkretne krivične stvari. Ovi zakonski osnovi najpotpunije su predviđeni za krivični sud, tj. za pozivne sudije i sudije porotnike, kao i za svedoke. Za izuzeće drugih krivičnoprocesnih subjekata, kako glavnih tako i sporednih, predviđena je shodna primena ovih zakonskih osnova. Prema tome, ova situacija je predviđena i za izuzeće stručnog lica iz rešavanja konkretne krivične stvari. Naime, predviđeno je da će se odredbe o izuzeću sudija i sudija porotnika shodno primenjivati i na stručna lica (čl. 44 st. 1 ZKP), s tim što se iste odredbe shodno primenjuju i na veštace. Međutim, za izuzeće veštaka primenjuju se i odredbe koje se odnose na izuzeće svedoka, a predviđeni su i neki zakonski osnovi koji se primenjuju samo na veštace. U vezi sa izuzećem stručnog lica, potrebno je napomenuti da je zakonodavac predvideo shodnu primenu zakonskih osnova samo na stručna lica koja pružaju stručnu pomoć istražnom sudiji u razjašnjenju pojedinih tehničkih ili drugih stručnih pitanja na osnovu člana 168 ZKP, a ne i na stručna lica koja pružaju stručnu pomoć organu krivičnog postupka kod izvođenja uviđaja ili rekonstrukcije krivičnog događaja. Smatramo da se zakonski osnovi, predviđeni za izuzeće sudija i sudija porotnika, mogu shodno primeniti na sva stručna lica, tj. i na stručna lica koja pružaju stručnu pomoć u izvođenju uviđaja i rekonstrukcije krivičnog događaja.

Prema tome, stručno lice će se prema Zakonu o krivičnom postupku, izuzeti iz svih zakonskih osnova iz kojih se izuzima sudija i sudija porotnik. To znači da stručno lice ne može da pruža stručnu pomoć u konkretnoj krivičnoj stvari ako je oštećen krivičnim delom, ako mu je

okrivljeni, njegov branilac, tužilac, oštećeni, njegov zakonski zastupnik ili punomoćnik bračni drug, srodnik po krvi u pravoj liniji do bilo kog stepena, u pobočnoj liniji do četvrtog stepena i po tazbini do drugog stepena. Zatim, ako je stručno lice sa okrivljenim, njegovim braniocem, tužiocem ili oštećenim u odnosu staraoca, staranika, usvojioca, usvojenika, hranioca ili hranjenika. Što se tiče primene ostalih zakonskih osnova, pitnaje je da li se isti mogu shodno primeniti i na stručno lice. Naime, sigurno je da je stručno lice samostalni učesnik u krivičnom postupku i da, prema načelu odvojenosti krivičnoprocesnih funkcija, ne bi moglo da vrši druge funkcije u istoj krivičnoj stvari; napr. da bude tužilac ili branilac okrivljenog. Međutim, moguće je da se u istoj krivičnoj stvari lice sasluša kao svedok, odnosno da se pojavi u svojstvu veštaka. Isto tako, stručno lice može da pruža pomoć istražnom sudiji u predkrivičnom i predhodnom krivičnom postupku i kasnije krivičnom sudu u glavnom krivičnom postupku, kao i u postupku po pravnim lekovima, dok to nije slučaj sa sudijom i sudijom porotnikom, koji mora biti izuzet, ako je vršio neke istražne radnje u istrazi, ili je učestvovao u donošenju prvostepene presude, tj. ne može učestvovati u donošenju presude, odnosno u postupku po pravnim lekovima.

Posebno je pitanje da li se na stručno lice mogu shodno primeniti zakonski osnovi koji su predviđeni za svedoke, kao i oni zakonski osnovi koji su posebno normirani za veštake. Naime, u članu 244 ZKP predviđeno je da se za veštaka ne može uzeti lice koje ne može biti saslušano kao svedok, ili lice koje je oslobođeno dužnosti svedočenja, kao ni lice prema kome je krivično delo učinjeno. U istom članu je predviđeno da razlog za izuzeće veštaka postoji i u pogledu lica koje je zajedno sa okrivljenim ili oštećenim u radnom odnosu u istom organu, organizaciji udruženog rada, drugoj samoupravnoj organizaciji ili zajednici ili kod pojedinaca koji obavlja samostalnu delatnost ličnim radom sredstvima u svojini građana, kao i u pogledu lica koje je u radnom odnosu kod oštećenog ili okrivljenog. Najzad, predviđeno je da se za veštaka, po pravilu, neće uzeti lice koje je saslušano kao svedok.

Naš zakonodavac nije predvideo shodnu primenu ovih zakonskih osnova i na stručna lica. Međutim, bez obzira što nije predviđena ova mogućnost, smatramo da se ovi zakonski osnovi mogu potpuno i dosledno primeniti i na stručna lica. Ovo zbog toga, što stručno lice obavlja slične poslove, koje obavlja i veštak, bez obzira što je veštak malo samostalniji u samom procesu veštačenja i samostalno snosi odgovornost za rezultate veštačenja. Naime, i stručno lice, kao i veštak pruža stručnu pomoć organu krivičnog postupka i snosi svoj deo odgovornosti za uspešno rešavanje nekih stručnih pitanja, kao i za uspešno izvođenje krivičnoprocesnih radnji.

3. Mesto stručnog lica u krivičnom postupku

U teoriji krivičnog procesnog prava ne postoji jedinstveno mišljenje u pogledu mesta stručnog lica, a naročito u pogledu njegove samostalne egzistencije u krivičnom postupku. Naime, pošto je delatnost stručnog lica slična sa delatnošću drugih krivičnoprocesnih subjekata, koji

su se mnogo ranije pojavili i osamostalili u krivičnom postupku, to su mnogi teoretičari nastojali da iznađu što više sličnosti sa ovim subjektima i da poistovete stručno lice sa njima. Zbog toga, postoje teoretičari koji stručno lice poistovećuju sa veštakom, jer smatraju da stručno lice obavlja iste ili slične poslove koje obavlja i veštak, tako da nije potrebno postojanje stručnog lica kao posebnog i samostalnog subjekta u krivičnom postupku. Ovo je naročito slučaj sa teoretičarima onih zemalja u kojima zakonodavac ne predviđa pružanje stručne pomoći preko posebnog stručnog lica.⁵⁾ Zatim, postoji shvatanje teoretičara, prema kome se stručno lice izjednačava sa svedokom, odnosno sa stručnim svedokom, jer ono vrši sličnu funkciju koju vrši svedok, a naročito stručni svedok.⁶⁾ Najzad, ima teoretičara koji polaze od specifičnosti delatnosti stručnog lica i njegovog procesnog položaja u krivičnom postupku, te s pravom smatraju da je stručno lice samostalan krivičnoprocesni subjekat koji pruža stručnu pomoć organu krivičnog postupka na jedan specifičan način.⁷⁾

Na osnovu onoga što je izloženo o pojmu stručnog lica i njegovoj sposobnosti, može se zaključiti da stručno lice smatramo samostalnim sporednim subjektom odnosno učesnikom u krivičnom postupku, bez obzira što postoje određene sličnosti između njega i drugih sporednih krivičnoprocesnih subjekata u krivičnom postupku. Naime, ne mogu se prihvatiti shvatanja onih teoretičara koji stručno lice poistovećuju sa veštakom, niti shvatanja teoretičara koji stručno lice poistovećuje sa stručnim svedokom. Međutim, kako postoje izvesne sličnosti između delatnosti stručnog lica i delatnosti drugih sporednih krivičnoprocesnih subjekata, to je potrebno da se decidirano odredi mesto stručnog lica u krivičnom postupku i da se ukaže na sličnosti i razlike koje postoje između stručnog lica i njemu sličnih učesnika u krivičnom postupku. Naime, potrebno je da se detaljnije ukaže na sličnosti i razlike koje postoje između stručnog lica i sledećih učesnika u krivičnom postupku: veštaka- tumača i svedoka, posebno tzv. stručnog svedoka. Na taj način će se najbolje i najpreciznije odrediti pravo mesto stručnog lica u krivičnom postupku i time potvrditi shvatanje o samostalnoj egzistenciji stručnog lica.

a) STRUČNO LICE I VEŠTAK

Kao što smo videli, stručno lice i veštak pružaju stručnu pomoć organu krivičnog postupka u rasvetljavanju i rešenju krivične stvari. Prema tome, stručno znanje je osnovno obeležje koje predstavlja sličnost između stručnog lica i veštaka. Ova okolnost je uticala da se u mnogim krivičnoprocesnim zakonodavstvima ne pravi razlika između stručnog lica i veštaka, tj. ne predviđa se posebno stručno lice koje bi pored veštaka pružalo stručnu pomoć na planu rasvetljavanja i rešenja

⁵⁾ Ovo shvatanje zastupaju sovjetski teoretičari Grodzinskij, Rahunov, Niki-forov i drugi, kao i većina naših teoretičara.

⁶⁾ Ovo shvatanje karakteristično je za teoretičare iz Nemačke Demokratske Republike i Savezne Republike Nemačke.

⁷⁾ Ovo shvatanje zastupa Petruhin. I. L. op. cit. str. 64 i drugi sovjetski teoretičari, kao i naši teoretičari dr V. Bayer, op. cit. str. 81.

krivične stvari. Među ovim zakonodavstvima bilo je i naše zakonodavstvo, koje je sve do donošenja novog Zakona o krivičnom postupku 1976. godine predviđalo samo veštaka, koji je pružao stručnu pomoć organu krivičnog postupka, koja je bila veoma raznovrsna.

Međutim, način pružanja stručne pomoći i procesna forma fiksiranja rezultata njihovih delatnosti, doveli su do toga da se u nekim zakonodavstvima, pa i u našem zakonodavstvu, predvidi da pored veštaka u krivičnom postupku učestvuje i posebno stručno lice — stručnjak, specijalista. Ovakvo zakonsko rešenje uticalo je i na normiranje posebnog procesnog položaja stručnog lica, koji je različit od procesnog položaja veštaka. Najzad, ove okolnosti su uticale na postojanje sve većih razlika između veštaka i stručnog lica. Prema tome, osnovne razlike između stručnog lica i veštaka su u načinu pružanja stručne pomoći, u procesnoj formi fiksiranja rezultata njihove delatnosti i u njihovom procesnom položaju u krivičnom postupku.

Naime, kao što smo videli, stručno lice pruža pomoć organu krivičnog postupka u razjašnjavanju nekih tehničkih i drugih stručnih pitanja i u izvođenju pojedinih istražnih radnji. Ovu pomoć stručna lica pružaju organu krivičnog postupka po pravilu u predkrivičnom i u predhodnom krivičnom postupku, tj. u istrazi. Veštak pak pruža stručnu pomoć organu krivičnog postupka, tj. krivičnom sudu u utvrđivanju spornih pravno-relevantnih i drugih činjenica koje čine sadržinu krivične stvari. Isto tako, veštak pruža ovu pomoć u toku celog krivičnog postupka, tj. kako u predkrivičnom, tako i u predhodnom i glavnom krivičnom postupku, kao i u postupku po pravnim lekovima. Rezultat delatnosti stručnog lica fiksira se u procesnom spisu u kome se fiksira i rezultat izvedene krivičnoprocesne radnje. Međutim, rezultat veštačenja fiksira se u posebnom procesnom spisu, tj. u pismenom izveštaju veštaka, odnosno u zapisniku o saslušanju veštaka, koji sadrži nalaz i mišljenje veštaka. Najzad, postoje određene razlike i u procesnom položaju stručnog lica i veštaka. Naime, procesni položaj veštaka u krivičnom postupku mnogo je povoljniji u odnosu na procesni položaj stručnog lica, jer veštak ima mnogo šira prava, pa samim tim i dužnosti, zbog čega je veštak u svojoj delatnosti mnogo samostalniji, ali i mnogo odgovorniji za svoju delatnost. To znači da veštak snosi mnogo veću moralnu, materijalnu i krivičnu odgovornost za svoju delatnost i rezultate svoje delatnosti u krivičnom postupku. Pored ovih osnovnih razlika koje postoje između stručnog lica i veštaka, sigurno je da postoje i druge manje razlike, kao što je razlika u kvalitetu stručnog znanja i slično.^{7a)}

Prema tome, smatramo da se na osnovu izloženih sličnosti i razlika, koje postoje između stručnog lica i veštaka, može zaključiti da je opravdan stav našeg zakonodavca o uvođenju posebnog stručnog lica u krivični postupak. Isto tako, izložene sličnosti i razlike između stručnog lica i veštaka, služe kao argumenti koji opravdavaju stav onih teoretičara, koji smatraju da je stručno lice relativno samostalni krivično-procesni subjekat u krivičnom postupku. No i pored toga, smatramo

^{7a)} Opširnije o veštaku, veštačenju i iskazu veštaka vidi: Dr Čedomir Stevanović »Veštačenje u krivičnom postupku«, Beograd, 1976. god.

da ne postoje procesne smetnje da stručno lice, u daljem toku krivičnog postupka po istoj krivičnoj stvari, stekne svojstvo veštaka i da rezultat njegove delatnosti posluži kao materijal za istraživanje veštaka radi davanja nalaza i mišljenja o spornim pravno-relevantnim i drugim činjenicama.

b) STRUČNO LICE I TUMAČ

Tumač je takođe sporedni krivičnoprocesni subjekat, odnosno učesnik u krivičnom postupku. Polazeći od činjenice da je naša država mnogonacionalna i od ustavnog načela o ravnopravnosti jezika naroda i narodnosti, predviđeno je da se krivični postupak može voditi na jednom od jezika naroda i narodnosti. Naime, u članu 7 Zakona o krivičnom postupku predviđeno je da se krivični postupak vodi na jeziku koji je u službenoj upotrebi u sudu. Međutim, predviđeno je takođe, da stranke, svedoci i druga lica koja učestvuju u krivičnom postupku imaju pravo da, prilikom izvođenja istražnih radnji ili drugih sudskih radnji ili na glavnom pretresu, upotrebljavaju svoj maternji jezik. Prema tome, ako se sudska radnja odnosno glavni pretres ne vodi na jeziku navedenih subjekata, krivični sud je dužan da po službenoj dužnosti obezbedi usmeno prevođenje onoga što ovi subjekti ili druga lica iznose. Takođe je predviđeno da će se obezbediti usmeno prevođenje i isprava i drugog pismenog dokaznog materijala. Isto tako, u ovom članu je predviđena obaveza za organ krivičnog postupka da o pravu na prevođenje pouči napred navedene krivičnoprocesne subjekte i druga lica, koja se mogu odreći od tog prava ako znaju jezik na kome se vodi krivični postupak. Pouka i izjava navedenih lica zabeležiće se u zapisniku o sudskoj radnji. Najzad, izričito je predviđeno da usmeno prevođenje vrši tumač.

Prema tome, postoje zakonske mogućnosti da se u krivičnom postupku pojavi tumač kao sporedni subjekat, koji pruža pomoć organu krivičnog postupka na planu prevođenja. Mada zakonom nije predviđeno, kao tumač može da se angažuje lice koje poznaje službeni jezik na kome se vodi krivični postupak, kao i jezik stranaka i drugih lica koja učestvuju u krivičnom postupku. To znači da se za lice koje se pojavljuje u krivičnom postupku kao tumač ne traži posebna formalna stručna kvalifikacija, već je dovoljno da dobro poznaje službeni jezik suda i stranaka i drugih učesnika u krivičnom postupku.⁸⁾ Međutim, da bi jedno lice moglo da stekne svojstvo tumača u krivičnom postupku, ono mora da bude procesno sposobno i moralno podobno, jer je to garancija da će uspešno i verodostojno izvršiti prevođenje. U tom smislu, od tumača se može zatražiti da položi zakletvu da će prevođenje izvršiti verodostojno.

Pošto je tumač sporedni subjekat odnosno učesnik u krivičnom postupku koji pruža određenu vrstu pomoći krivičnom sudu, koja je po svojoj prirodi stručna, to je potrebno da se precizno utvrde sličnosti i razlike koje postoje između stručnog lica i tumača. Osnovna sličnost

⁸⁾ Ovakav pravni stav je zauzet u presudi Vrhovnog suda Jugoslavije, Kž. br. 414/71 od 24. 2. 1972. god. objavljen u Zbirci sudskih odluka sveska II.

između stručnog lica i tumača postoji u pružanju stručne pomoći organu krivičnog postupka, s tim što postoje određene razlike baš u stručnosti ovih lica. Naime, stručno znanje koje poseduje stručno lice mora da se i formalno dokazuje, npr. putem diplome, dok se stručnost tumača utvrđuje samo faktički, jer se za tumača ne traži nikakva formalna školska kvalifikacija. Između stručnog lica i tumača postoje mnogo veće razlike koje se sastoje u vrsti i načinu pružanja stručne pomoći, kao i u procesnom fiksiranju rezultata delatnosti ovih lica. Naime, stručno lice pruža stručnu pomoć organu krivičnog postupka u razjašnjenju pojedinih tehničkih ili drugih stručnih pitanja i u izvođenju pojedinih krivičnoprocesnih radnji, ako je za rešenje takvih pitanja, odnosno za izvođenje radnji potrebna stručna pomoć. Tumač pruža stručnu pomoć organu krivičnog postupka u prevođenju toka izvođenja svih krivičnoprocesnih radnji, ako u izvođenju ovih radnji učestvuje stranka, svedok ili drugo lice koje ne poznaje službeni jezik na kome se vodi krivični postupak. Postoje određene razlike i sličnosti i u procesnom fiksiranju rezultata delatnosti. Rezultat delatnosti stručnog lica i tumača fiksira se u istom procesnom spisu u kome se fiksira i rezultat izvedene krivičnoprocesne radnje, s tim što rezultat delatnosti tumača predstavlja rezultat prevođenja izvedene krivičnoprocesne radnje, tj. ova dva rezultata su potpuno ista. Najzad, i stručno lice i veštak mogu kasnije biti saslušani kao svedoci o pruženoj stručnoj pomoći, u smislu da su ovu pomoć pružili zakonito i objektivno. Do ovoga će doći u slučaju ako stranke prigovore u pogledu zakonitosti odnosno objektivnosti pružanja stručne pomoći od strane ovih stručnih lica.

c) STRUČNO LICE I SVEDOK

Svedok je takođe sporedni krivičnoprocesni subjekat, odnosno učesnik u krivičnom postupku. Svedok pruža pomoć organu krivičnog postupka na planu utvrđivanja činjenica i to kao nosilac informacija o činjeničnim podacima. Naime, svedok je lice za koje je verovatno da će moći da pruži obaveštenja o krivičnom delu i učiniocu i o drugim važnim okolnostima (čl. 225, st. 1 ZKP). Preciznije rečeno, svedok je lice koje je neposredno opažalo određene činjenice ili o njima posredno saznalo, koje su u vezi sa izvršenim krivičnim delom ili sa učiniocem dela, i koje na poziv organa krivičnog postupka o njima iskazuje.

Neka krivičnoprocesna zakonodavstva, pored običnih svedoka tj. pravih i tzv. svedoka po čuvenju, poznaju i tzv. stručne svedoke.⁹⁾ Naime, smatra se da je stručni svedok stručno lice koje je neposredno svojim čulima opažalo činjenice o krivičnom delu ili učiniocu, kojom prilikom je koristilo svoje stručno znanje ili umenje. Ova okolnost je uticala da se na teoretskom planu pojave shvatanja o posebnom statusu tzv. stručnih svedoka i da se isti poistovećuju sa stručnim licima, tj. da su stručna lica samo posebna vrsta stručnih svedoka. Zbog toga je potrebno da se između svedoka, posebno tzv. stručnih svedoka i struč-

⁹⁾ Tako na primer, posebne tzv. stručne svedoke poznaje krivičnoprocesno zakonodavstvo Nemačke Demokratske Republike, Savezne Republike Nemačke i Engleske.

nog lica precizno odrede sličnosti i razlike i da se na taj način argumentovano ospori shvatanje onih teoretičara koji stručno lice poistovećuju sa tzv. stručnim svedokom.

Osnovna sličnost između stručnog lica i svedoka uopšte postoji u pružanju pomoći organu krivičnog postupka. Međutim, baš u pružanju pomoći postoji i osnovna razlika između stručnog lica i svedoka. Naime, stručno lice i svedok pružaju pomoć organu krivičnog postupka na osnovu neposrednog opažanja činjenica koje su u vezi sa krivičnim delom i učiniocem. Međutim, stručno lice prilikom neposrednog opažanja činjenica koristi stručno znanje i umenje, dok svedok opaža činjenice na osnovu opšteg znanja. Izuzetak predstavljaju oni svedoci koji neposredno opažaju činjenice na osnovu svog stručnog znanja ili umenja, tako da između ovih svedoka i stručnih lica ne postoje razlike u neposrednom opažanju činjenica. Isto tako, postoje određene razlike u načinu i vremenu opažanja činjenica, kao i u procesnom fiksiranju rezultata opažanja. Svedok opaža činjenice u prošlosti, tj. u vreme izvršenja krivičnog dela i slučajno, jer u to vreme nezna svrhu opažanja. Stručno lice opaža činjenice u sadašnjosti, tj. u vreme razjašnjenja tehničkih ili drugih stručnih pitanja odnosno izvođenja krivičnoprocesnih radnji. Isto tako, stručno lice u vreme opažanja činjenica poznaje svrhu opažanja, te u tom pravcu i usmerava svoju stručnu delatnost. Zatim, svedok samo reprodukuje opažene činjenice i to onako kako ih je opazio, a stručno lice na osnovu opaženih činjenica izvodi određene stručne zaključke u vezi sa pitanjima koja su mu postavljena od strane organa krivičnog postupka. Najzad, rezultat svedočenja fiksira se u posebnom procesnom spisu, tj. u zapisniku o saslušanju svedoka, a rezultat opažanja stručnog lica fiksira se u istom procesnom spisu u kome se fiksira rezultat izvedene krivičnoprocesne radnje. Na kraju, može se u praksi dogoditi da saslušanju svedoka prisustvuje stručno lice, ako organ krivičnog postupka nađe da mu je tom prilikom potrebna stručna pomoć.

Prema tome, smatramo da se, na osnovu izloženih sličnosti i razlika koje postoje između stručnog lica, veštaka, tumača i svedoka, može zaključiti da je stručno lice poseban relativno samostalan krivičnoprocesni subjekat, koji ima određeno mesto u krivičnom postupku i delokrugu rada, kao i svoj specifični procesni položaj i da se ne može poistovetiti sa bilo kojim od navedenih subjekata.

4. Procesni položaj stručnog lica

Stručno lice je samostalni sporedni krivičnoprocesni subjekat odnosno učesnik u krivičnom postupku. Kao sporedni krivičnoprocesni subjekat stručno lice ima određeni procesni položaj, koji mu je određen u skladu sa njegovom funkcijom koju frši u krivičnom postupku. Međutim, kakav procesni položaj ima stručno lice u odnosu na druge kako glavne tako i sporedne krivičnoprocesne subjekte, može se najbolje videti, ako se utvrdi fond prava i dužnosti koji dotični subjekat ima u krivičnom postupku.

Naš zakonodavac nije odredio procesni položaj stručnog lica u krivičnom postupku, jer nije predvideo koji fond prava i dužnosti ima

ovo lice kao sporedni krivičnoprocesni subjekat. Za razliku od našeg zakonodavca, sovjetski zakonodavac je uvodeći posebno stručno lice u krivični postupak, precizno odredio njegov procesni položaj, na taj način što je detaljno i taksativno nabrojao njegova prava i dužnosti u krivičnom postupku (čla. 1331 UPK RSFSR). No i pored toga što naš zakonodavac nije precizno odredio procesni položaj stručnog lica u krivičnom postupku, njegov procesni položaj može se uspešno odrediti i to na osnovu delokruga rada i prirode njegove delatnosti, kao i analitičkim sagledavanjem fonda prava i dužnosti.

a) DUŽNOSTI STRUČNOG LICA

Osnovna dužnost stručnog lica jeste pružanje stručne pomoći organu krivičnog postupka. Naime, smatramo da stručna lica, kao i veštaci, ne mogu da odbiju pružanje stručne pomoći, ukoliko ne postoje zakonski osnovi za izuzeće i ako nisu stručna za pružanje stručne pomoći u konkretnom slučaju. Isto tako, pošto je stručno lice sporedni krivičnoprocesni subjekat i ima sličan položaj sa veštakom i drugim subjektima koji pružaju pomoć organu krivičnog postupka, smatramo da se prema njemu mogu primeniti iste prinudne mere, koje se mogu primeniti prema veštaku i drugim subjektima. Prema tome, ako se stručno lice ne odazove pozivu organa krivičnog postupka radi pružanja pomoći, ono može biti novčano kažnjeno, a može se prema njemu primeniti i mera dovođenja, ako se istražna radnja izvodi u predkrivičnom ili u predhodnom krivičnom postupku.

Iz ove osnovne dužnosti proizilaze i druge dužnosti za stručno lice, kao što je dužnost da stručnu pomoć pruža objektivno i istinito. Zakonodavac nije predvideo pravne posledice za stručno lice u slučaju ako u pružanju stručne pomoći organu krivičnog postupka iznosi lažne podatke, tj. ako saopštava neistinito saznanje o postojanju ili nepostojanju nekih činjenica. Smatramo da se i u ovom slučaju prema stručnom licu mogu primeniti sankcije koje se primenjuju prema veštaku i svedoku, tj. i stručno lice može biti krivično odgovorno za davanje lažnog iskaza. Ovo je moguće i zbog toga što se stručno lice u kasnijem toku krivičnog postupka može saslušati kao svedok o činjenicama koje je saopštilo organu krivičnog postupka u toku pružanja stručne pomoći. Isto tako, stručno lice je dužno da položi zakletvu, ako to zahteva organ krivičnog postupka, čime se takođe postiže verodostojno i objektivno pružanje stručne pomoći, jer se zakletvom intenzivno utiče na svest stručnog lica.

U pružanju stručne pomoći u konkretnom slučaju, stručno lice je dužno da organ krivičnog postupka blagovremeno upozna o tome da ne poseduje stručno znanje koje se u konkretnom slučaju traži, kao i o tome da postoji neki od zakonskih osnova za njegovo izuzeće. Najzad, stručno lice je dužno da čuva kao tajnu određene činjenice ili podatke koje je saznalo u toku pružanja stručne pomoći, ako to od njega zatraži organ krivičnog postupka (čl. 178 ZKP). Na kraju, stručno lice je dužno da, u toku izvođenja krivičnoprocesne radnje, ukazuje organu krivičnog postupka na konkretnije činjenice i podatke koji su bitni za uspešno utvrđivanje neke sporne pravno-relevantne ili druge činjenice.

b) PRAVA STRUČNOG LICA

Pored dužnosti, stručno lice poseduje i određena prava u toku pružanja stručne pomoći organu krivičnog postupka. Tako, stručno lice ima pravo da odbije pružanje stručne pomoći ako za to postoje opravdani razlozi, odnosno ako postoje zakonski osnovi za izuzeće. Zatim, u toku pružanja stručne pomoći stručno lice ima pravo da stavlja primedbe na rad organa krivičnog postupka, a naročito u vezi sa načinom fiksiranja rezultata njegove delatnosti. Dalje, stručno lice ima pravo da stavlja predloge organu krivičnog postupka u vezi sa otkrivanjem nekih činjenica ili drugih podataka važnih za uspešno rasvetljenje i rešenje krivične stvari. Isto tako, stručno lice ima pravo da, u toku pružanja stručne pomoći, preko organa krivičnog postupka postavlja pitanja licu koje se ispituje, odnosno saslušava, u cilju što uspešnijeg rešavanja nekog tehničkog ili drugog stručnog pitanja. Stručno lice ima pravo da od organa krivičnog postupka zatraži da se angažuje još neko stručno lice sa drugom vrstom stručnog znanja, radi uspešnog razjašnjenja nekog tehničkog ili drugog stručnog pitanja. Pored navedenih prava, stručno lice ima pravo na naknadu troškova učinjenih u toku pružanja stručne pomoći i na nagradu za svoj rad. Visina nagrade zavisi od vrste stručne pomoći i od složenosti tehničkih ili drugih stručnih pitanja, odnosno krivičnoprocesne radnje. Inače, visinu nagrade u svakom konkretnom slučaju određuje organ krivičnog postupka na osnovu posebne tarife. Najzad, stručno lice ima pravo da traži od organa krivičnog postupka da ga ovaj zaštiti od vređanja i maltretiranja od strane prisutnih stranaka ili lica koje se ispituje odnosno saslušava.

5. Vrste i oblici pružanja stručne pomoći

a) VRSTE STRUČNE POMOĆI

Vrste stručne pomoći su u neposrednoj vezi sa vrstama stručnog znanja, koje se može primeniti od strane stručnih lica u pružanju stručne pomoći. Imajući ovu okolnost u vidu, može se zaključiti da je skoro nemoguće unapred predvideti koja će sve vrsta stručne pomoći biti potrebna organu krivičnog postupka. Zbog toga se pitanje vrste stručne pomoći sa aspekta vrste stručnog znanja, mora rešavati u svakom konkretnom slučaju, zavisno od vrste tehničkih ili drugih stručnih pitanja, odnosno od vrste krivičnoprocesnih radnji.

Međutim, sa aspekta procesnog položaja stručnog lica, može se određenije govoriti o vrstama stručne pomoći. Naime, sa ovog aspekta može se razlikovati stručna pomoć koju organu krivičnog postupka pruža veštak na planu utvrđivanja pravno-relevantnih i drugih činjenica, i stručna pomoć koju pruža stručno lice — stručnjak, specijalista u rešavanju nekih tehničkih ili drugih stručnih pitanja, odnosno u izvođenju određenih krivičnoprocesnih radnji. Sigurno je da postoje određene kvalitativne razlike između ovih vrsta stručne pomoći. Detaljnije o ovim razlikama bilo je reči u odeljku o vrstama stručnih lica.

b) OBLICI PRUŽANJA STRUČNE POMOĆI

Mada naš zakonodavac nije rešio ni pitanje oblika pružanja stručne pomoći od strane stručnih lica, ipak se na osnovu nekoliko odredaba Zakona o krivičnom postupku kojima je normirana problematika o stručnom licu, može zaključiti da postoje dva osnovna oblika pružanja stručne pomoći i to: pružanje stručne pomoći radi razjašnjenja određenih tehničkih ili drugih stručnih pitanja; i pružanje stručne pomoći u izvođenju pojedinih krivičnoprocesnih radnji. Međutim, moguće je da se ova dva oblika pružanja stručne pomoći odvijaju istovremeno, na primer, da prilikom izvođenja neke krivičnoprocesne radnje stručna lica pruže stručnu pomoć organu krivičnog postupka u razjašnjavanju nekih tehničkih ili drugih stručnih pitanja i da mu pruže tehničku pomoć u cilju što uspešnijeg izvođenja same radnje, kako bi se dobili što bolji rezultati. Isto tako, moguće je pružanje stručne pomoći nezavisno od izvođenja krivičnoprocesnih radnji, odnosno pre ili posle njenog izvođenja, na primer, davanje mišljenja o uspehu izvođenja neke radnje i celishodnosti njenog izvođenja sa stručnog aspekta, odnosno davanje odgovora na neka apstraktna tehnička ili druga stručna pitanja.

ba) PRUŽANJE STRUČNE POMOĆI U REŠAVANJU TEHNIČKIH ILI DRUGIH STRUČNIH PITANJA

Naš zakonodavac je u članu 168 st. 9 ZKP predvideo pružanje ove vrste stručne pomoći organu krivičnog postupka, tj. istražnom sudiji. Naime, u ovom članu je predviđeno da, radi razjašnjenja pojedinih tehničkih ili drugih stručnih pitanja koja se postavljaju u vezi s pribavljenim dokazima ili prilikom ispitivanja okrivljenog ili preduzimanja drugih istražnih radnji, istražni sudija može zatražiti od stručnog lica da mu o tim pitanjima pruži potrebna objašnjenja. Takođe je predviđeno da stranke mogu tražiti da stručno lice pruži bliža objašnjenja, ako su prisutne davanju objašnjenja istražnom sudiji. Najzad, predviđeno je da istražni sudija može tražiti objašnjenja i od odgovarajuće stručne ustanove, ako je to potrebno. Takođe je predviđeno da se navedena stručna pomoć može pružiti istražnom sudiji, odnosno ovlašćenom službenom licu organa unutrašnjih poslova, ako se istražna radnja preduzima u predkrivičnom postupku, tj. pre donošenja rešnja o sprovođenju istrage.

Analizom ovog člana može se zaključiti da u napred navedenim slučajevima stručna lica pružaju pomoć istražnom sudiji u formi davanja saveta, mišljenja odnosno objašnjenja po pojedinim tehničkim ili drugim stručnim pitanjima, kojom prilikom koriste posebno stručno znanje ili umenje. Isto tako, zaključuje se da stručno lice ovu vrstu stručne pomoći može pružiti istražnom sudiji, kako u toku izvođenja istražne radnje, tako i pre odnosno posle njenog izvođenja. Međutim, da li će se sama stručna pomoć sastojati u davanju saveta, mišljenja ili objašnjenja, to zavisi od momenta kada se stručna pomoć traži i daje. Naime, stručna pomoć se daje u formi saveta i mišljenja po pravilu pre i u toku izvođenja istražne radnje. Na primer, stručno lice daje savet ili mišljenje istražnom sudiji o tome da li je potrebno i celishodno izvođenje neke istražne radnje i kakvi se rezultati mogu očeki-

vati njenim izvođenjem. Stručna pomoć u formi objašnjenja, o kojoj jedino govori zakonodavac, daje se, po pravilu, u toku izvođenja istražne radnje ili posle njenog izvođenja, kojom prilikom se ustvari objašnjavaju rezultati izvedene istražne radnje. Najzad, forma stručne pomoći može biti zavisna i od traženja istražnog sudije. To znači da istražni sudija može u konkretnom slučaju da zatraži samo savet ili mišljenje od stručnog lica u vidu konsultacije o nekom tehničkom ili drugom stručnom pitanju u smislu da li je na to pitanje moguće odgovoriti imajući u vidu stepen razvoja određene grane nauke ili veštine, kao i da li će rešenje toga pitanja biti od uticaja za utvrđivanje neke sporne činjenice. Isto tako, može se zatražiti stručna pomoć u formi objašnjenja o nekom tehničkom ili drugom stručnom pitanju, koje se pojavi u toku izvođenja istražne radnje ili posle njenog izvođenja, npr. može se tražiti objašnjenje o nekoj pojavi i njenom uticaju na uspešnom rasvetljenju i rešenju krivične stvari.

Do pružanja stručne pomoći dolazi samo u slučaju ako to zatraži organ krivičnog postupka, tj. istražni sudija, predsednik veća, sudija pojedinač ili ovlašćeno službeno lice organa unutrašnjih poslova, zavisno od toga ko izvodi konkretnu krivičnoprocesnu radnju. To znači da organ krivičnog postupka slobodno ocenjuje da li mu je u konkretnom slučaju potrebna stručna pomoć i zavisno od vrste tehničkih ili drugih stručnih pitanja, kakva vrsta i forma stručne pomoći je potrebna za razjašnjenje navedenih pitanja. Na osnovu izloženog, može se zaključiti da naš zakonodavac nije predvideo obavezne slučajeve pružanja stručne pomoći za rešavanje nekih tehničkih ili drugih stručnih pitanja. Za razliku od našeg krivičnoprocesnog zakonodavstva, sovjetsko krivičnoprocesno zakonodavstvo predviđa obavezno pozivanje stručnog lica u dva slučaja i to: kada je predmet uviđaja leš čoveka i u slučaju saslušanja maloletnika kao svedoka.¹⁰⁾ Smatramo da je potrebno da se detaljno sagleda pitanje obaveznog pružanja stručne pomoći organu krivičnog postupka, kako sa teoretskog tako i sa zakonodavnog aspekta i da se eventualno predvide slučajevi u kojima je organ krivičnog postupka obavezan da zatraži stručnu pomoć, na način kako je to učinjeno u oblasti veštačenja. Naime, mada zakonodavac nije izričito predvideo slučajeve obaveznog veštačenja, ipak se na teoretskom planu smatra da postoje obavezni slučajevi veštačenja, kao što su: pregled i obdukcija leša, veštačenje duševnog stanja okrivljenog i veštačenje telesnih povreda. Isto tako, stručna pomoć koju pruža stručno lice u formi saveta, mišljenja ili objašnjenja, nije obavezna za organa krivičnog postupka, tj. organ krivičnog postupka slobodno ceni i odlučuje da li će prihvatiti stručni savet, mišljenje ili objašnjenje, po bilo kom tehničkom ili drugom stručnom pitanju. Najzad, organ krivičnog postupka ima pravo da zatraži stručnu pomoć i od drugog stručnog lica, ako ga već pružena stručna pomoć po nekom tehničkom ili drugom stručnom pitanju, nije potpuno zadovoljila.

Pošto je u Zakonu o krivičnom postupku predviđena mogućnost da istražni sudija može zatražiti stručnu pomoć odnosno određeno objašnjenje i od odgovarajuće stručne ustanove, postavlja se pitanje da li se u svojstvu stručnog lica može pojaviti i pravno lice. Na ovo pi-

¹⁰⁾ Petruhin, I. L. op. cit. str. 66.

tanje delimično je dat odgovor prilikom određivanja pojma stručnog lica. Naime, tom prilikom je izričito rečeno da se u krivičnom postupku u svojstvu stručnog lica može pojaviti samo fizičko lice. Prema tome, bez obzira što je zakonodavac predvideo mogućnost pružanja stručne pomoći od strane stručnih ustanova, smatramo da se i u ovom slučaju u svojstvu stručnog lica može pojaviti jedan ili više stručnjaka zaposlenih u navedenoj ustanovi, koji će snositi moralnu, materijalnu i krivičnu odgovornost za tačnost i objektivnost datih objašnjenja. Do ovog zaključka dolazi se i analizom odredaba Zakona o krivičnom postupku, na osnovu kojih se veštačenje može poveriti državnom organu ili posebnoj stručnoj ustanovi, s tim što je predviđeno da će starešina organa odnosno ustanove odrediti jednog ili više strbčnjaka koji će sprovesti veštačenje i sačiniti svoj nalaz i mišljenje.

U vezi sa procesnim fiksiranjem rezultata delatnosti stručnog lica u pružanju ovog oblika stručne pomoći, može se zaključiti da se ovaj rezultata po pravilu fiksira u procesnom spisu u kome se fiksira i rezultat izvedene krivičnoprocesne radnje. Međutim, ako se stručna pomoć pruža nezavisno od izvođenja krivičnoprocesne radnje, u tom slučaju rezultat delatnosti stručnog lica takođe mora da se fiksira i to u posbnom procesnom spisu, koji će se priključiti ostalim procesnim spisima. Stranke imaju pravo da razgledaju ovaj spis zajedno sa ostalim spisima krivičnog predmeta.

Pošto je zakonodavac predvideo da se ovaj oblik pružanja stručne pomoći vrši u predkrivičnom i u predhodnom krivičnom postupku, tj. u istrazi i da istu može zatražiti samo istražni sudija, postavlja se pitanje da li se ova pomoć može pružati u glavnom krivičnom postupku i u postupku po pravnim lekovima. U vezi sa ovim pitanjem, smatramo da ne postoje zakonske smetnje da se ovaj oblik pružanja stručne pomoći vrši na isti način u glavnom krivičnom postupku i u postupku po pravnim lekovima i da istu mogu zatražiti predsednik veća, sudija pojedinaac, kao i zborni sastav krivičnog suda, tj. veće pozitivnih sudija i vanje tragova, izvršiti potrebna merenja i snimanja, sačiniti skice ili prikupiti druge podatke.

bb) PRUŽANJE STRUČNE POMOĆI U IZVOĐENJU KRIVIČNOPROCESNIH RADNJI

Naš zakonodavac ovaj oblik pružanja stručne pomoći posebno normira u članu 240 ZKP. Naime, u ovom članu je predviđeno da organ koji vrši uviđaj ili rekonstrukciju krivičnog događaja može zatražiti pomoć stručnog lica kriminalističko-tehničke, saobraćajne ili druge struke, koje će po potrebi, preduzeti i pronalaženje, obezbeđivanje ili opisivanje tragova, izvršiti potrebna merenja i snimanja, sačiniti skice ili prikupiti druge podatke.

Prema tome, zakonodavac u ovom članu izričito navodi krivičnoprocesne radnje u čijem izvođenju organ krivičnog postupka može zatražiti stručnu pomoć. Isto tako, tačno se predviđa i koja vrsta stručnog lica i sa kakvim stručnim znanjem može pružiti stručnu pomoć. Najzad, određeno se navodi i sadržina stručne pomoći, tj. tačno se navodi koje

šve delatnosti može preduzeti stručno lice, kao što je pronalaženje obezbeđivanje ili opisivanje tragova krivičnog dela nađenih na licu mesta, odnosno potrebna merenja, snimanja, skiciranja i slično.

Postavlja se pitanje zašto je zakonodavac posebno normirao pružanje stručne pomoći u izvođenju ovih radnji, kada je to već učinjeno u članu 168 ZKP, mnogo uopštenijom formulacijom, tj. obuhvaćeno je mnogo više krivičnoprocesnih radnji iz oblasti dokazivanja.

Na ovo pitanje nije jednostavno odgovoriti. Zbog toga i postoje različita mišljenja, koja su do sada izneta po ovom pitanju. Naime, neki teoretičari smatraju da je zakonodavac u članu 168 ZKP predvideo poseban oblik pružanja stručne pomoći koji se manifestuje u formi davanja saveta, mišljenja ili objašnjenja, dok u članu 240 ZKP zakonodavac predviđa pružanje tehničke pomoći koju stručno lice vrši u samom procesu izvođenja krivičnoprocesne radnje. Zbog toga, ovi teoretičari stručna lica u prvom slučaju nazivaju stručnim savetnicima, a stručna lica koja pružaju tehničku pomoć u toku izvođenja same radnje nazivaju stručnim pomoćnicima.¹¹⁾ Drugi teoretičari, ne prave razliku između napred izloženih oblika pružanja stručne pomoći, već pružanje stručne pomoći razmatraju jedinstveno.¹²⁾

Da bi moglo da se odgovori na ovo pitanje, potrebno je izvršiti svestranu analizu svih odredaba koje se odnose na stručna lica i na pružanje stručne pomoći u krivičnom postupku, kako bi se utvrdila prava intencija zakonodavca za posebno normiranje pružanja stručne pomoći kod izvođenja ovih radnji. Na osnovu izvršene analize ovih odredaba, može se zaključiti da je zakonodavac prilikom posebnog normiranja pružanja stručne pomoći u izvođenju navedenih radnji, imao u vidu prirodu i vrednost ovih radnji, tj. njihov doprinos rasvetljenju i rešenju krivične stvari. Naime, činjenica je da je prilikom sprovođenja uviđaja i rekonstrukcije krivičnog događaja, mnogo veća potreba za pružanje stručne pomoći i to naročito kriminalističko-tehničke ili saobraćajne struke, zbog toga što se izvođenjem ovih radnji uspešno i najviše otkrivaju tragovi i drugi izvori materijalnih dokaza primenom posebnog stručnog znanja ili umenja. Isto tako, prilikom izvođenja ovih radnji više dolazi do izražaja stručno-tehnička pomoć, kojom stručno lice, mada pod rukovodstvom organa krivičnog postupka, samostalno vrši stručno tehničke poslove, koji neposredno doprinose boljem rezultatu celokupne krivičnoprocesne radnje.

Pošto zakonodavac predviđa pružanje određene pomoći organu krivičnog postupka i u članu 177 ZKP, to je potrebno da se utvrdi i priroda i vrsta pružanja ove pomoći i da se ova pomoć razgraniči od napred navedenih vrsta stručne pomoći. Naime, u članu 177 ZKP je predviđeno da istražni sudija može zatražiti pomoć od organa unutrašnjih poslova — kriminalističko-tehničku i drugu, kao i od drugih državnih organa, organizacija udruženog rada, ako je takva pomoć potrebna za uspešno sprovođenje istrage, odnosno neophodna za izvršenje istražne radnje koja ne trpi odlaganje. Analizom ovog člana, može se zaključiti da je istražni sudija ovlašćen da zatraži bilo kakvu pomoć od ovih organa odnosno organizacija udruženog rada i da su ovi dužni da traženu

¹¹⁾ Ovo shvatanje zastupa dr Vladimir Bayer, op. cit. str. 182, 183.

¹²⁾ Ovo shvatanje zastupa dr Tihomir Vasiljević, op. cit. str. 204, 205.

pomoć pruže. To znači da istražni sudija može zatražiti i stručnu pomoć, na primer kriminalističko-tehničku pomoć od organa unutrašnjih poslova, ili drugu vrstu stručne pomoći od drugih organa ili organizacija udruženog rada, npr. tehnički pregled vozila ili utvrđivanje tehničke ispravnosti neke mašine, odnosno aparata i sl.

Polazeći od sadržine ovog člana, može se zaključiti da je zakonodavac u istom predvideo mnogo širu mogućnost pružanja pomoći organu krivičnog postupka. Naime, u ovom članu se prvenstveno predviđa pružanje pomoći organu krivičnog postupka bez primene posebnog stručnog znanja ili umenja, s tim što je moguće da se zatraži i pruži i stručna pomoć. Na osnovu izloženog, može se otkriti i razlika koja postoji između pružanja pomoći organu krivičnog postupka na osnovu člana 168 i 240 i pružanja pomoći po članu 177 ZKP. Naime, dok se na osnovu člana 168 i 240 ZKP organu krivičnog postupka pruža isključivo stručna pomoć, dotle se na osnovu člana 177 ZKP prvenstveno pruža pomoć bez primene posebnog stručnog znanja, tj. na osnovu opšteg znanja, s tim što se izuzetno može pružiti i stručna pomoć.

Mada zakonodavac predviđa da se ovaj oblik pružanja stručne pomoći, tj. pružanje stručno tehničke pomoći primenjuje kod izvođenja uviđaja i rekonstrukcije događaja, smatramo da se ista može uspešno pružati i u izvođenju drugih krivičnoprocesnih radnji, kako bi se dobili što bolji rezultati. Tako na primer, organ krivičnog postupka može zatražiti stručnu pomoć prilikom privremenog oduzimanja predmeta koji su u vezi sa izvršenim krivičnim delom i koji mogu poslužiti kao izvor materijalnih dokaza. U ovom slučaju stručno lice može pomoći organu krivičnog postupka u pogledu fiksiranja mesta i položaja nađenog predmeta, fiksiranja tragova na predmetu, kao i u vezi sa tim koji su predmeti relevantni za oduzimanje. Ako se radi o oduzimanju opasnih predmeta, stručno lice će pružiti pomoć organu krivičnog postupka u pogledu rukovanja ovim predmetima, njihovog čuvanja i slično. Zatim, stručno lice može da pruži pomoć organu krivičnog postupka i kod pretresanja stana ili drugih prostorija, odnosno prevoznih sredstava, kojom prilikom će stručno lice posebno ukazati vršiocu pretresanja na skrivena mesta gde se mogu naći predmeti, na specijalno izgrađene bunke u prevoznim sredstvima, kao i na prirodu ovih predmeta i na njihovu opštu i specijalnu namenu, kao što su tempirne mine, eksploziv i slično. Ako se radi o tzv. opasnim predmetima potrebno je posebno stručno rukovanje ovakvim predmetima, kako prilikom oduzimanja, tako i prilikom čuvanja i kasnijeg korišćenja kao izvora materijalnih dokaza. Jednom rečju, postoji mnoštvo krivičnoprocesnih radnji u čijem izvođenju stručno lice može pružiti stručnu pomoć organu krivičnog postupka radi dobijanja što boljih rezultata.

Najzad, mada zakonodavac predviđa da se i ovaj oblik pružanja stručne pomoći pojavljuje samo u predkrivičnom odnosno u predhodnom krivičnom postupku, tj. u istrazi, mišljenja smo da se i ovaj oblik pružanja stručne pomoći može uspešno primeniti u toku celog prvostepenog krivičnog postupka i u postupku po pravnim lekovima. To znači da se stručna pomoć mora pružati ne samo istražnom sudiji, već i drugom sastavu krivičnog suda, tj. predsedniku veća, sudiji pojedincu, kao i veću pozivnih sudija, sudećem veću i organima unutrašnjih poslova, ako oni izvode pojedine istražne radnje.

6. Pružanje stručne pomoći strankama

Postavlja se pitanje da li se stručna pomoć može pružati i krivičnoprocesnim strankama, s obzirom da i one doprinose utvrđivanju pravno-relevantnih i drugih činjenica u krivičnom postupku. Naime, krivičnoprocenke stranke, tj. ovlašćeni tužilac i okrivljeni doprinose utvrđivanju činjenica prvenstveno stavljanjem predloga organu krivičnog postupka za izvođenje dokaza pomoću kojih se utvrđuju činjenice, a zatim i mogućnošću da prisustvuju izvođenju pojedinih dokaza, kojom prilikom imaju pravo da budu aktivne, tj. mogu da postavljaju pitanje, da traže objašnjenja, da stavljaju predloge u pogledu izvođenja drugih dokaza i slično.

Polazeći od činjenice da krivičnoprocenke stranke doprinoseći utvrđivanju činjenica, istovremeno doprinose i uspešnom rasvetljenju i rešenju krivične stvari, smatramo da treba stvoriti uslove u kojima bi i krivičnoprocenke stranke mogle da koriste stručnim znanjem, angažovanjem posebnog stručnog lica, koje će im pružiti pomoć na planu uspešnog otkrivanja dokaza, kao i prilikom njihovog izvođenja od strane organa krivičnog postupka. Da bi se stvorili ovi uslovi, potrebno je da zakonodavac najpre omogući pružanje stručne pomoći strankama, tj. da predvidi da i krivičnoprocenke stranke mogu da zatraže stručnu pomoć od posebnog stručnog lica, kako bi mogle uspešno da učestvuju u razjašnjenju pojedinih tehničkih ili drugih stručnih pitanja, odnosno prilikom izvođenja pojedinih istražnih radnji. Naš zakonodavac za sada ne predviđa mogućnost da stranke mogu angažovati stručno lice koje će im pružiti pomoć u navedenim slučajevima, mada predviđa da stranke mogu prisustvovati izvođenju pojedinih istražnih radnji. Takođe je predviđeno da stranke, ako su prisutne davanju objašnjenja od strane stručnog lica, imaju pravo da traže od stručnog lica da im pruži bliža objašnjenja (čl. 168 st. 9 ZKP). Prema tome, smatramo da ne postoje smetnje da zakonodavac predviđa širu mogućnost korišćenja stručne pomoći od strane stranaka, jer to diktiraju i praktične potrebe. Naime, strankama je potrebna stručna pomoć kako u napred navedenim slučajevima, tako i prilikom razgledanja procesnih spisa, a naročito prilikom razgledanja onih spisa u kojima je sadržan rezultat delatnosti stručnih lica. Tako na primer, okrivljeni može da ima uz sebe stručno lice prilikom razgledanja procesnog spisa u kome je fiksiran rezultat delatnosti stručnog lica, odnosno izveštaj veštaka ili zapisnik o saslušanju veštaka, ako predhodno nije prisustvovao izvođenju ovih krivičnoprocenkih radnji. Na sličan način, može da se koristi stručnim licem i ovlašćeni tužilac, naročito ako se radi o oštećenom kao subsudujarmom tužiocu ili privatnom tužiocu.

Na osnovu izloženog može se zaključiti da potreba za pružanje stručne pomoći postoji i kod stranaka, s tim što je potrebno da zakonodavac omogući realizaciju te potrebe.

LA CONDITION DE LA PERSONNE TECHNIQUE DANS LA PROCÉDURE PÉNALE

R é s u m é

La personne technique — le professionnel, le spécialiste est le sujet auxiliaire du procès pénal, c'est-à-dire le participant dans la procédure pénale qui prête l'aide technique à l'organe de la procédure pénale dans l'éclaircissement de certaines questions techniques et des autres questions professionnelles, c'est-à-dire dans l'exécution des actions de procès pénal déterminées. C'est la personne physique disposant des capacités techniques ainsi que processives et moralement qualifiée, qui a une place déterminée dans la procédure pénale.

Le développement rapide de la science et de la technique a pour conséquence la complication de plus en plus grande de la chose pénale, à cause de quoi il était nécessaire d'assurer, à part l'expert, qui prête l'aide technique à l'organe de la procédure pénale dans la détermination des faits contestables juridiquement relevantes et des autres faits, par l'intermédiaire de la loi la participation de la personne technique dans la procédure pénale, en outre cette personne est tenue de prêter l'aide technique à l'organe de la procédure dans l'exécution de certaines actions de procès pénal, ainsi que dans l'éclaircissement des questions techniques déterminées ou des autres questions professionnelles.

Quoiqu'il y a des analogies déterminées entre la personnes technique et les autre sujets qui prêtent leur aide à l'organe de la procédure pénale sur le plan de l'éclaircissement et la résolution des questions pénales, néanmoins on peut tirer la conclusion que la personne technique a une condition processive spécifique dans la procédure pénale. En effet, les analogies déterminées existent entre la personne technique et l'expert, l'interprète et le témoin, en particulier du témoin appelé témoin technique. Cependant, entre la personne technique et ces participants dans la procédure pénale il y a des différences beaucoup plus grandes, qui se reflètent dans le mode de la prestation de l'aide technique, ainsi que dans la forme de la fixation des résultats de l'activité.

Par conséquent, à l'organe de la procédure pénale prêtent l'aide technique les personnes techniques suivantes: les experts et les personnes techniques particulières, toutefois certains théoriciens les personnes techniques particulières classifient ensuite en conseillers techniques et adjoints techniques.

Les personnes techniques prêtent l'aide technique variée a l'organe de la procédure pénale, qu'on peut classer sous deux formes principales, c'est-à-dire la prestation de l'aide technique sous formes de donner des conseils, des opinions et des explications aux fins de la résolution de certaines questions techniques ou des autres questions de la profession qui se posent, et la prestation de l'aide technique dans l'exécution de certaines actions de procès pénal.

